
Романтична ідея незнищенності справжнього кохання, краси, вірності

Урок за баладою Т.Г. Шевченка «Тополя»

Ганна Ярошук,

учитель української мови та літератури
Петокорбівського НВК «ЗОШ I—III ступенів –
дошкільний навчальний заклад»
Кіровоградська обл.

Мета: показати учням красу ранніх балад Т. Г. Шевченка; з'ясувати фольклорну основу балади «Тополя», значення народних символів; розвивати вміння виразно читати художній твір; викликати в серцях дітей співчуття до трагічної долі молодої дівчини, розлученої з коханим; сприяти вихованню поваги до звичаїв і традицій рідного краю.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Обладнання: портрет Т. Г. Шевченка у вишитому рушнику, «Кобзар», аудіозапис пісні «По діброві вітер виє...» на слова Тараса Шевченка, пучок калини, ілюстрації до балади «Тополя», виставка книг.

Теорія літератури: балада, метаморфоза.

Види і форми роботи: учнівські повідомлення, слово вчителя, бесіда, виразне читання поезії, словникова робота, словесне малювання.

Хід уроку

I. Організація класу. Забезпечення емоційної готовності учнів до уроку

Продовж речення: Від уроку я чекаю...

II. Актуалізація опорних знань

Учитель. Ім'я Т. Шевченка добре відоме вам ще з

дитячого садка, де ви вперше почули про нашого Кобзаря, вивчали його твори й у попередніх класах.

Які ж відомості про життя і творчість Тараса Григоровича вам запам'яталися і вразили вас найбільше?(*Повідомлення учнів про основні події життя та творчості Т. Г. Шевченка.*)

III. Оголошення теми і мети уроку

Учитель. До жанру балади досить часто зверталися українські письменники П. Гулак-Артемівський, Л. Боровиковський, А. Метлинський, М. Шашкевич, М. Костомаров. І Тарас Григорович Шевченко свою творчість почав теж із балад.

Першим твором Шевченка, що дійшов до нас, є балада «Причинна», яку він написав у 1837 році, коли ще був кріпаком. Трохи згодом, 1839 року, з-під пера автора з'являється балада «Тополя», вона увійшла у перше видання «Кобзаря» (1840). Пізніше були створені балади «Утоплена», «Лілея», «Русалка», «Коло гаю в чистім полі...», «У тієї Катерини». (*Учитель звертає увагу учнів на виставку книг.*)

У ранній творчості Шевченка яскраво виражена фольклорна традиція, поет думав і почував так, як думав і почував народ. Чимало своїх балад поет створив на основі фольклорних джерел. Поштовхом до

написання «Тополя» послужила народна балада «Ой чие ж то жито, чий ж то покоси...», яку він часто співав у дитинстві з сестрою Катериною. (Учні прослуховують фрагмент пісні.)

Теорія літератури.

Балада – невеликий ліро-епічний твір казково-фантастичного, легендарно-історичного чи героїчного змісту з драматично напруженим сюжетом.

У баладі, як правило, йдеться про щось незвичайне, виняткове, реальне часто поєднується з фантастичним. (Запис до літературознавчого словничка.)

Сьогодні ми ознайомимося з баладою Тараса Григоровича «Тополя».

Робота з підручником(виразне читання балади учителем, а потім учнями).

Бесіда з учнями за змістом прочитаного.

Які почуття викликала у вас ця поезія?

Які картини вимальовуються у вашій уяві, коли ви читаєте цей твір? (Усне малювання картин природи учнями.)

Учитель. Одинокі тополя, широке поле, що синіє вдалині, могила – все готує нас до сприйняття тривожних подій, змушує задуматися, чому серед широкого поля росте одинокі дерево. Хто викохав тонку, гнучку в степу погібати?

Побачивши таке дерево, подумаєш: от сирота. Про це і говорить поет:

*Чабан вранці з сопілкою
Сяде на могилі,
Подивиться – серце ниє.
Кругом ні билини!
Одна, одна, як сирота.
На чужині гине!*

Поет, зображуючи дерево-сироту, будить наше співчуття, тому що і сам зростав сиротою.

Перед нами малюнок Т.Г. Шевченка «Тополя» (1839 рік).

Які образи підсилюють мотив самотності? (Одинокі тополя, широке поле, козацька могила, «кругом ні билини», а билина – теж символ самотності, сирітства.)

Знайдіть і зачитайте опис пейзажів. Яку роль вони відіграють у баладі? (Пейзажі допомагають розкрити образи героїв, їх внутрішній світ, почуття, переживання. Ці пейзажі музичні, яскраві, під час читання сприймаються як окремі твори, тому й стали народними піснями.)

Як малюнок Т. Шевченка співвідноситься з твором? Звучить запис пісні «По діброві вітер виє...»

Бесіда.

Який настрій викликала прослухана пісня?

Чому, на вашу думку, вона стала народною?

Як пісня перегукується із баладою?

Т. Г. Шевченко використав у творі багато художніх засобів. Знайдіть і выпишіть у зошити епітети, метафори, порівняння. Яка їхня роль у творі? (Учні заповнюють таблицю.)

Таблиця

Художні засоби в баладі Т. Шевченка «Тополя»

Епітети	Метафори	Порівняння
карі оченята; біле личко; щиру правду; по синьому морю; стан високий; лист широкий та інші	вітер виє; гуляє по полю; серце ниє; серденько мліло; брови полиняють; чуло серце недоленьку – сказати не вміло та інші	сонце світить - як ворог сміється; сохне вона, як квіточка; одна, як сирота; воркує, як голубка без голуба та інші

Ми з вами говорили, що «Тополя» має фольклорні традиції. Що саме поєднує «Тополю» з народними баладами? Розкрийте народну символіку в баладі. (Лебедонька, треті півні, місяць, калина, соловейко, рушники.)

У баладі немає монологів, проголошених від імені героїні, але ми все одно ніби «чуємо» її внутрішній голос. Як автор досягає цього? (Дівчина, справді, не проголошує монологів, але її внутрішній стан: сум за коханим, горе, що він не повертається, а мати хоче віддати за нелюба, – ми відчуваємо з пісні, яку вона співає серед степу. Також у баладі є ліричні відступи, які допомагають читачеві не лише відчувати настрій дівчини, а й показують ставлення автора до героїні.)

Знайдіть у творі слова, де виражено протест дівчини проти насильства в сім'ї.

*(Не хочу я панувати,
Не піду я, мамо!
Рушниками, що придбала,
Спусти мене в яму...)*

Які рушники має на увазі дівчина?

Узагалі, багато обрядів в Україні пов'язано з рушниками.

Повідомлення учнів творчої групи.

Учень 1. З рушником пов'язане життя людини від народження до смерті. Важливі події у житті нашого народу ніколи не обходилися й не обходяться без рушників. Це знак гостинності і доброзичливості.

Перед тим, як запросити гостя до столу, господиня вішала йому на плече чистий рушник, лила на руки воду з кухля.

Рушником накривали хліб на столі, паску і крашанки, коли несли до церкви святити, хлібну діжу після випікання паляниць, на рушнику підносять дорогим гостям хліб-сіль, у рушник загортали новонароджених, на довгих рушниках опускають домовину.

Учень 2. Рушники, які розвішували над вікнами і дверима, мали оберігати оселю від усього нечистого, що могло до неї потрапити, тому й орнамент, і візерунки відігравали роль оберегів, символічних позначень, дуже важливих для людини предметів і явищ.

Так, ромб з крапкою посередині означав засіяну ниву, вазон чи квітка – дерево життя, розети – сонячне благословення.

У кожній хаті завжди висіло на видному місці декілька видів рушників: утирач використовувався для рук і обличчя; стирок або стирач – для посуду, стола, лав; покутник і кілковий – для прикрашання покуті і стін; божник – для уквітчання дорогих ікон.

Учень 3. Ритуальні рушники зберігалися окремо. Це рушники для сватів, весільні, подарункові.

Дівчина ж говорить матері про те, що вона краще вмере, ніж вийде за нелюба, і тоді тими рушниками, які вона приготувала для весілля, нехай опустять її домовину у могилу.

Учитель. Сьогодні на уроці ми ознайомимося з літературознавчим терміном «метаморфоза».

Словникова робота.

Метаморфоза – це докорінна зміна, перетворення кого-небудь або чого-небудь, наприклад, перетворення героя на рослину, тварину чи птаха. Метаморфози характерні для балад, казок і легенд. (Запис до літературознавчого словничка.)

Які міфологічні метаморфози та вірування змалював поет у баладі? (Балада побудована за мотивами народної творчості і стародавніх уявлень народу. Перетворення дівчини на тополя – це відображення первісних вірувань людей у можливість переселення душі людини у рослину.)

Також у баладі йдеться про ворожіння. Люди завжди хотіли знати своє майбутнє. І в Україні здавна вміли ворожити. А в ніч на Андрія, на Василя дівчата завжди ворожать, щоб знати, коли вийдуть заміж, який у них буде чоловік.

Героїня балади теж звертається до ворожки, щоб дізнатися, чи повернеться її милий до неї, чи живий, чи, може, загинув. Знайдіть підтвердження в тексті.

*(Пішла вночі до ворожки,
Щоб поворожити:
Чи довго їй на сім світі
Без милого жити?)*

— Чому, на вашу думку, саме на тополю автор перетворив дівчину?

(У народних піснях з тополею порівнюється красава, струнка дівчина. Рубання тополі, так само як і калини, символізує заручення та одруження дівчини:

*Тонкая, високая тополя:
Чорнявая дівчина – то моя.
Тонкую, високою зрубаю:
Чорнявую дівчину кохаю.)*

Широко відомий обряд «водити тополю», який виконується на Зелені свята. Тополю, вродливу дівчину, вбирають у стрічки, зелень та квіти і водять по селу співаючи:

*Стояла тополя
Край чистого поля.
Стій, тополенько,*

*Стій, не розвивайсь,
Буйному вітроньку
Не піддавайсь.*

Кожний господар радо зустрічає співаків і, приймаючи від них добрі побажання, щедро обдаровує учасників обряду.)

Учитель.

Яку тему розкриває Т. Г. Шевченко у баладі «Тополя»? (Тему кохання, відчаю, самотності.)

Яка основна думка балади? Яку ідею втілено в образі тополі? (В образі тополі втілено ідею невмирущості справжнього кохання, краси, вірності, незнищенності найкращих людських почуттів.)

IV. Підсумок уроку

Як ви ставитеся до вчинку дівчини, яка заради коханого перетворюється на тополю?

Складіть психологічний портрет доньки та матері. Порівняйте їх.

Які принципи народної моралі утверджуються в баладі?

V. Оцінювання роботи учнів на уроці. Аргументація оцінок

VI. Домашнє завдання

Виразно читати баладу Т. Г. Шевченка «Тополя». Заповнити таблицю «Реальне та фантастичне у баладі».

Виразно читати вірш Т. Шевченка «Заповіт».
